

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук О.С. Теорія і практика полікультурної освіти у сучасній школі / О.С. Ковальчук, Л.О. Голік // Луцьк : Надстир'я, 2003. – 175 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. О.В. Овчарук – К. : «К.І.С», 2004. – 112 с.
3. Лещенко М.П. Європейська педагогічна реальність у дискурсі мовної освіти / М.П. Лещенко // Вища освіта України. – Додаток 3, том 1 (8). – 2008 – С. 211–218.
4. Пірен М.І. Основи етнопсихології / Пірен М.І. – К. : Наука, 1996. – 360 с.
5. Хотинец В.Ю. Этническое самосознание / В.Ю. Хотинец. – СПб. : Алетейя, 2000. – 311 с.

УДК 373. 2 : 371. 382

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Айзенбарт М.М.

*Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

У статті розглядаються особливості формування взаємин старших дошкільників, досліджуються прийоми педагогічного керівництва відносинами дітей в ігровій діяльності, наголошується на необхідності створення в дитячому колективі атмосфери доброзичливості і взаємодопомоги, турботливого ставлення дітей один до одного.

Ключові слова: взаємини старших дошкільників, гра, гра-драматизація, дружба, соціально-комунікативна компетенція старших дошкільників, спілкування дітей, сюжетно-рольова гра.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ПРОЦЕССЕ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Айзенбарт М.М.

В статье рассматриваются особенности формирования взаимоотношений старших дошкольников, исследуются приемы педагогического руководства взаимоотношениями детей в процессе игровой деятельности, акцентировано внимание на необходимости создания в детском коллективе атмосферы доброжелательности и взаимопомощи, заботливого отношения детей друг к другу.

Ключевые слова: взаимоотношения старших дошкольников, дружба, игра, игра-драматизация, социально-коммуникативная компетенция старших дошкольников, общение детей, сюжетно-ролевая игра.

FORMATION OF SOCIAL INTERPERSONAL RELATIONS OF SENIOR PRESCHOOL CHILDREN IN PROCESS OF PLAY ACTIVITY

M.M. Ayzenbart

The article deals with the peculiarities of the formation of senior preschool children relationship. The methods of pedagogical monitoring children's relations in the play activity is investigated as well as the need for creating the atmosphere of children's friendliness, mutual aid and caring attitude towards each other is emphasized.

Keywords: children's communication, dramatic game, friendship, game, role-play, senior preschoolers' relationship, social and communicative competence of senior preschool children.

Постановка проблеми. Сьогодні освітня робота з дітьми в дошкільних закладах спрямована на забезпечення умов, які надають дитині широкі можливості для самостійних дій з освоєння навколишнього світу. З огляду на такий підхід особливого значення набуває проблема взаємодії дітей із ровесниками та дорослими.

Особливо актуальною проблемою вітчизняної дошкільної педагогіки є формування в майбутніх учнів гуманних взаємовідносин з людьми, які їх оточують, що передбачають дружнє співробітництво, взаємоповагу, піклування один про одного, взаємодопомогу. Становлення таких взаємин відбувається передусім завдяки перебуванню в дитячому співтоваристві, яке, за твердженням Ю. Лотмана, починаючи зі старшого дошкільного віку суттєво впливає на процес соціалізації хлопчиків та дівчаток.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України (Освітня лінія «Дитина в соціумі») наголошено на необхідності формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку, котра визначається як обізнаність вихованців із різними соціальними ролями: з елементарними та морально-етичними нормами міжособистісних взаємин; уміння дотримуватися їх під час спілкування, а також здатність взаємодіяти з людьми з найближчого оточення; мистецтво співпереживати, співчувати, допомагати іншим, обирати відповідні способи спілкування в різних життєвих ситуаціях [1, 10].

Педагоги вважають, що між дітьми дошкільного віку існують доволі складні відносини. Задовго до того, як у процесі організованої вихователем спільної діяльності складуться відповідні ділові контакти, між дітьми виникають особисті відносини, що базуються на почуттях симпатії (антипатії) і визначають становлення дитячого колективу, взаємостосунки в ньому, вироблення позитивних рис у його членів, впливаючи на психологічну атмосферу у групі ДНЗ та настроїв вихованців.

Особисті взаємовідносини істотно впливають на становлення характеру дошкільника. При правильному педагогічному керівництві цими взаєминами шляхом організації спільного життя та діяльності дітей у дошкільному закладі перші стають важливим засобом згуртування колективу та виховання взаємодопомоги між його членами. Гуманні міжособистісні стосунки найбільш ефективно проявляються в невеликих дитячих об'єднаннях, що утворюються в основному на засадах взаємної симпатії та емоційної прихильності.

Провідними заняттями малечі є ігрова діяльність. Саме через гру діти пізнають світ, готуються до життя, набувають різноманітних практичних знань і вмінь. У взаємовідносинах старших дошкільників по-

чинає активно формуватися соціально-комунікативна компетенція, а їх взаємодія з ровесниками і дорослими набуває особливих рис. При цьому співпраця розглядається як тип взаємодії у спільній діяльності (наприклад, в ігровій).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія і практика формування комунікативної компетенції розроблялася науковцями Г. Андрєєвою, І. Бехом, Ю. Ємельяновим, Ю. Жуковим, Л. Миловановим, О. Муравйовою, Л. Петровською, С. Титовим та ін. Модель соціальної компетенції досліджували зарубіжні психологи В. Слот та Х. Спаньрд.

Проблему становлення взаємин дошкільників під час гри опрацьовували багато знаних психологів і педагогів: Л. Артемова, Л. Виготський, В. Воронова, Г. Григоренко, Д. Ельконін, О. Запорожець, Н. Короткова, А. Макаренко, Д. Менджеричька, О. Усова, К. Щербакова, Н. Михайленко та ін.

Дослідники В. Кисловський, Я. Коломійський, А. Кривчук, В. Мухіна, Т. Рєпіна та інші у своїх роботах довели, що протягом дошкільного віку (від 3 до 7 років) стрімко зростає структурованість дитячого колективу – одні діти стають усе більш популярними для більшості у групі, інші – все надійніше утверджуються у становищі відкинутих, знехтуваних. Зміст і обґрунтування вибору, який роблять діти, змінюється від зовнішніх рис до особистісних характеристик.

Об'єктом дослідження Г. Золотнякової, Р. Максимової, В. Сенченка були вікові особливості сприйняття дошкільниками інших людей, розуміння ними емоційного стану особи, способів подолання проблемних ситуацій тощо. Головне завдання праць зазначених науковців – з'ясувати сприйняття, розуміння і пізнання дитиною інших людей і відносин між ними.

Значна кількість наукових робіт була присвячена реальним контактам дошкільників та їх впливу на становлення дитячих відносин. Серед цих досліджень можна виокремити два основних теоретичних підходи, або концепції: а) діяльнісного опосередкування міжособистісних відносин (А. Петровський); б) генезису спілкування, де взаємини дітей розглядалися як продукт взаємодії у спілкуванні (М. Лісіна).

Як підтвердили роботи Р. Смірної і Р. Терещук, виборчі прихильності і симпатії дітей ґрунтуються на вмінні спілкуватися. Дошкільники віддають перевагу тим одноліткам, які адекватно задовольняють їхні потреби у спілкуванні, особливо головну з них – у доброзичливій увазі та повазі ровесників.

Мета статті – обґрунтувати формування соціальних норм міжособистісних відносин у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Виклад основного матеріалу. Становлення у дошкільників позитивних взаємин з однолітками передбачає пошуки і розробки вихователями ефективних методів і прийомів цілеспрямованого впливу. Педагоги дошкільного закладу разом з батьками мають успішно навчати дітей позитивних навичок поведінки і виробляти риси характеру, які визначають соціальні і морально-етичні взаємовідносини вихованців, із дорослими і ровесниками.

Із того моменту, коли дитина потрапляє до групи ровесників, її індивідуальний розвиток уже не можна розглядати і вивчати поза взаєминами однокласників. Саме на основі досвіду спілкування з ровесниками формуються риси характеру підростаючої особистості, насамперед ті, які визначають її ставлення до людей.

Хоча групу дошкільного закладу лише умовно можна вважати колективом, проте вона надає великі потенційні можливості для розвитку дітей на основі доступних їм норм і правил поведінки. Цьому сприяють постійний склад груп протягом кількох років, усталеність педагогічних вимог, які спрямовують і координують взаємини, щоденна організація спілкування та спільної діяльності дошкільників (зазвичай ігрової).

В українській психолого-педагогічній науці загальноприйнятним є положення про те, що гра – один із найголовніших засобів усебічного розвитку дошкільників. Власне ігрова діяльність, як жодна інша, максимально сприяє формуванню дитячого колективу, розвитку позитивних взаємин у ньому, становленню вже на етапі дошкільного дитинства підґрунтя суспільної спрямованості особистості як домінування виявів колективізму у поведінці людини.

Усі психологи та вчені одноголосно стверджують: без гри неможливий нормальний розвиток будь-якої дитини! У своїх численних до-

слідженнях їм удалось з'ясувати, що кожна гра, зокрема рольова, дуже «чутлива» до сфери людських стосунків, тобто гру годі уявити без налагоджених взаємин між людьми (дітьми).

Ігрові відносини між дітьми охоплюють стосунки взаємної допомоги і співпраці, піклування та уваги, розподілу обов'язків і дій, хоча, на жаль, простежуються і випадки підкорення, навіть інколи деспотизму, ворожості, грубості тощо.

Основним мотивом гри постає щире прагнення дитини діяти, як дорослий. Аби у дитячій грі дітей утверджувалися позитивні мотиви взаємовідносин людей, необхідно, щоб дорослий став для малюка зразком у всьому і найбільшим авторитетом. Про неабияку важливість гри для формування маленької особистості найпереконливіше свідчать випадки численних психічних відхилень у нормальному розвитку дитини, позбавленої гри.

Учені довели, що вміння гратися не є інстинктивною, вродженою навичкою дитини. Дитину треба неодмінно вчити гратися іграшками, тому процес спілкування дорослого з малюком має обов'язково включати спільні ігрові дії. Зазначимо, що власне з цієї причини вивчення міжособистісних відносин дітей у більшості досліджень (особливо зарубіжних) має на меті з'ясувати особливості їх спілкування і взаємодії. Поняття «спілкування» і «відносини», як правило, невідмінні одне від одного, взаємозамінні, а самі терміни вживаються як синоніми.

У спілкуванні дітей старшого дошкільного віку з однолітками переважають одностатеві контакти. Діти зазвичай граються невеликими групами від двох до п'яти осіб. Іноді ці ігрові осередки стають постійними за складом. Так з'являються перші друзі – ті, з ким у дитини налагоджується взаєморозуміння і виникає взаємна симпатія. Поступово дошкільники стають вибагливішими у стосунках і спілкуванні, надаючи перевагу постійним ігровим партнерам.

Життєво важливими для дитини є її розвинуті комунікативні навички, котрі допомагають знайти нових друзів; краще пізнати себе через спілкування з іншими; навчитися найбільш ефективних методів подолання конфліктних, складних емоційних ситуацій; сформувати базисне почуття впевненості в собі і своїх силах [3].

У концепції М. Лісіної спілкування постає як особлива комунікативна діяльність, спрямована на формування певних взаємин. Аналогічним чином розуміють співвідношення цих понять і інші науковці (К. Абульханова-Славська, Г. Андреева, Я. Коломінський, Т. Рєпіна). Водночас вони наголошують на тому, що відносини є не лише результатом спілкування, а і його неодмінною передумовою, яка спонукає до певного виду подальшої взаємодії. Стосунки не тільки формуються, а й реалізуються, чи виявляються у взаємодії людей. Однак не слід забувати, що ставлення до іншого, на відміну від спілкування, далеко не завжди має зовнішні вияви. Наше ставлення може виявлятися й за умови відсутності комунікативних актів; його можна відчувати і до відсутнього або навіть вигаданого, ідеального персонажа; воно існує й на рівні свідомості (у формі переживань, уявлень, образів тощо). Якщо спілкування здійснюється в тих чи інших формах взаємодії за допомогою певних зовнішніх засобів, то ставлення – це аспект внутрішнього, духовного життя особистості, це характеристика свідомості, яка не передбачає власне фіксованих засобів вираження. Але в реальному житті ставлення до іншої людини виявляється здебільшого і передусім у діях, спрямованих на неї, у тому числі й у спілкуванні.

Розвиток спілкування з однолітком у дошкільному віці включає кілька етапів. На першому з них (2 – 4 роки) ровесник є для малюка насамперед партнером з емоційно-практичної взаємодії, заснованої на наслідуванні та емоційному співпереживанні дитини. Головною комунікативною потребою дитини в цей час є потреба у співучасті ровесника, яка виражається в паралельних (одночасних та однакових) діях дітей. Упродовж другого етапу у розвитку спілкування дошкільника (4 – 6 років) увиразнюється нова потреба – в ситуативно-діловому співробітництві з однолітками. Співпраця, на відміну від попередньої співучасті, передбачає чіткий і конкретний розподіл ігрових ролей та функцій, а отже, і відповідний облік дій та впливів ігрового партнера. Змістом спілкування стає спільна (головно ігрова) діяльність. Під час цього другого періоду виникає ще одна нова й важлива потреба дошкільника – у повазі та визнанні ровесника. На третьому етапі (6 – 7 років) спілкування з однолітками все більше набуває виразних ознак позаситуативності: зміст взаємодії абстрагується, тобто позбавляється-

ся прямої залежності від наявної реальної ситуації, починають складатися стійкі вибіркові уподобання між дітьми.

Одним із ефективних шляхів формування позитивних взаємовідносин у старших дошкільників є організація їх спільної ігрової діяльності, упродовж якої вони зводять спільні будиночки, разом малюють картинки або розігрують певні сюжети. Метою таких спільних ігрових дій є навчити дошкільників узгоджувати свої дії, співпрацювати, сформувати у них навички спілкування. Проте нерідко такі спільні ігрові заняття дітей закінчуються сварками, невдоволенням діями ровесників. Річ у тому, що при відсутності уваги й симпатії до ігрового партнера, дитина не стане узгоджувати з ним свої дії. Оцінювання його дій (фіксоване у вербальних визначеннях) зазвичай передує баченню і безпосередньому сприйняттю іншого, що ідентифікує особистість ровесника з уявленнями про нього. Усе це «закриває» останнього і спричиняє виникнення атмосфери замкнутості, нерозуміння, образ і сварок. Володіння привабливими, бажаними предметами і переваги в ігровій діяльності часто є причинами дитячих конфліктів і водночас традиційною формою демонстрації власного «Я».

Спілкування під час ігрової діяльності максимально сприяє розвитку особистості дитини. Відомий психолог Д. Ельконін виділив чотири рівні дитячих ігор:

1) ігрові дії дитини відтворюють поведінку дорослих і спрямовані на іншого «суб'єкта» (годування ляльки, «виховання» ляльки, укладання її спати тощо);

2) ігрові дії відображають усю систему діяльності дорослих від початку і до кінця (скажімо, «приготування» їжі, годування, прибирання посуду тощо);

3) «програвання» ролі дорослого, що виявляється не тільки в маніпуляціях із предметами, а й у стосунках між людьми, у живих формах їх спілкування (на основі певних ігрових правил, які діти чітко контролюють);

4) зміна традиційних ігрових ролей та поведінки, перехід від однієї ролі до іншої в рамках розвитку сюжету однієї й тієї ж гри. Тепер гра стає вже цілою сюжетно-рольовою виставою. Власне третій і

четвертий рівні дитячих ігор найбільше сприяють розвитку особистості дошкільників та їх міжособистісних відносин [2].

Науковці доводять, що, відображаючи у грі прагнення долучитися до життя дорослих, дитина реалізує своє природне бажання наслідувати їх. У процесі гри вона без прямих педагогічних впливів вихователя найкраще засвоює норми людських взаємин. Дошкільнята самі обирають тему гри, розвивають її сюжет на основі власних досвіду, знань та вмій. Відображаючи реальне життя, гра є найактивнішою сферою спілкування дітей, під час якого вони щиро обмінюються думками, переймають досвід та вміння дорослих, оцінюють себе й інших, висловлюють власні судження і цим впливають один на одного. Будь-яка гра чудово привчає дитину зважати на інших, урахувувати їх почуття і стани, узгоджувати ігрові дії тощо.

«Раніше мене дуже дивувало, як діти так швидко впізнають нового товариша, отак одразу знають, хто буде хорошим другом, а хто ні. Потім я зрозумів. Це найлегше зрозуміти саме під час гри. Діти одразу визначають: задавака, командир, недоторка, хвалько, підлабузник, псих, злюка, ябеда, плакса», – писав відомий педагог Януш Корчак [4]. Так, дійсно, яка дитина у грі, такою вона буде й у житті! Тому дорослим слід приділяти якомога більше уваги власне формуванню дружніх стосунків та позитивних взаємин дошкільників саме під час їх ігрової діяльності. А що взагалі означають поняття: «дружба», «дружні взаємини», «дружні стосунки»?

Дружбу визначають як позитивні людські відносини, що ґрунтуються на взаємній відвертості, щирості, повній довірі, спільності інтересів, відданості один одному, постійній готовності в будь-який момент надати допомогу другові. Товариські стосунки безкорисливі, у них людина одержує задоволення від того, що робить приємне іншому.

Для дружніх взаємин характерне глибоке взаєморозуміння. Психологічно це означає можливість спілкуватися один з одним майже без слів, за допомогою ледь помітних жестів, міміки та пантоміміки, рухів і модуляцій голосу, зрозумілих тільки друзям, уміння сприймати й чітко розуміти товариша на основі перелічених чинників. Давні друзі можуть заздалегідь передбачити реакцію та поведінку один одного

в різноманітних життєвих ситуаціях, аж до визначення думок одне одного в той чи той момент [5].

Відомо, що ігрові дії дітей соціальні за своєю спрямованістю. У них відображаються досвід і культура народу, вони завжди активно спрямовані на предмет або людину, з якою дитина вступає в контакти. Видатний психолог Д. Ельконін зазначав, що гра є так званою арифметикою соціальних взаємин. У реальній дійсності невидимі людські відносини «приховані» для дитини за зовнішньою оболонкою видимих матеріальних предметів, з якими взаємодіють дорослі. А у грі суть цих взаємин уперше «відкривається», увиразнюється, з'ясовується. Отже, гра – найважливіше джерело формування соціальної свідомості дошкільників. Саме в ній найповніше активізується їх суспільне життя. Ігрова діяльність дає вихованцям змогу на ранніх сходах свого розвитку «створювати» ті чи ті форми спілкування, осягати мистецтво міжособистісної взаємодії. Відомо, що й в інших формах діяльності дітей (на заняттях, упродовж праці) відображається суспільне життя. Проте в них провідна роль належить дорослому, тоді як під час ігор пріоритетною постає активність саме дітей.

Діти старшого дошкільного віку охоче використовують ігрові правила при врегулюванні своїх взаємовідносин із ровесниками. Так природно формуються соціальні уявлення морального плану: старші дошкільники вже добре відрізняють хороші і погані вчинки, мають виразні поняття про добро та зло і можуть навести відповідні конкретні приклади щодо них з особистого досвіду або художньої літератури. Майбутні учні надають явну перевагу певним видам ігор, хоча загалом їх ігровий репертуар продовжує залишатися доволі різноманітним, включаючи сюжетно-рольові, режисерські, будівельно-конструктивні, рухливі, музичні, театралізовані ігри, а також ігри-драматизації та численні ігрові експерименти.

Ігрова діяльність старших дошкільників поступово ускладнюється. У *сюжетно-рольових іграх*, наприклад, дії виконуються вже не власне заради них, а для виявлення певного ставлення до партнера, відповідно до обраної ігрової ролі. Основним змістом рольової гри дітей стають взаємини між людьми та виконання відповідних правил, згідно з певною роллю. Саме правила гри постають тепер важливим

засобом регулювання взаємин. Старші дошкільники надзвичайно прискіпливо ставляться до того, як партнер дотримується ігрових правил. Суперечки між гравцями ведуться переважно навколо того, чи «буває так насправді».

Перш ніж розпочати гру, діти заздалегідь планують її перебіг, розподіляють ігрові ролі та добирають необхідний ігровий матеріал. У них уже простежується взаємний контроль дій (коли гравці вказують товаришеві на допущені ним неточності чи помилки при виконанні певної ролі. Значною мірою посилюється зв'язок між членами ігрових об'єднань, усе більших чисельно, триваліших у часі і стійкіших). Водночас педагог має знати, що до сформованої ігрової спільноти ніколи не треба вводити нових дітей, коли цього не хочуть її члени. Іноді дитина, яка хоче стати учасником гри, викликає в ровесників неприязне ставлення, вони різко заперечують проти її задіяності, свідомо не дають жодних ролей тощо. Іноді така реакція старших дошкільників на нову дитину має певні підстави. Це насамперед стосується випадків, коли ролі вже давно розподілені й новий учасник лише порушуватиме перебіг гри.

Особливо позитивно впливає на формування дитячого колективу та виховання правильних відносин між дошкільниками *гра-драматизація*. Вибравши для ігрової інсценізації певний художній твір, учасники гри та майбутні глядачі починають заздалегідь готувати необхідні атрибути для її проведення: костюми, декорації, маски. Уже на цьому етапі всіх дітей охоплюють радісні переживання, пов'язані з майбутньою грою.

Перебіг гри-драматизації викликає емоційне піднесення не лише в її учасників, а й у глядачів. Останні щиро вболівають за кожного «актора», намагаються чимось допомогти: підказують слова тексту, радять, як краще користуватися засобами художньої виразності – жестами, інтонацією, паузами, виявляють співчуття до позитивних героїв, коли ті потрапляють у біду, і, навпаки, відверто обурюються негідною поведінкою негативних персонажів. Керівництво вихователя грою-драматизацією полягає насамперед у тому, щоб допомогти дітям старшого дошкільного віку вибрати для драматизації художній твір. Важливо вже при першому ознайомленні з ними звернути увагу вихованців не стільки

на зовнішню привабливість героїв, скільки на їхні особистісні риси: доброту, безкорисливість, чуйність у ставленні до інших тощо.

Висновки. Дитяча гра має виняткове значення для розв'язання багатьох педагогічних завдань, насамперед для становлення дитячого колективу та розвитку в ньому доброзичливих взаємин. Навички суспільної поведінки, набуті в ігровій діяльності з ровесниками, старшими та молодшими дітьми, спонукають дошкільників до гуманних взаємовідносин і форм взаємодії та спілкування не лише у грі, а й у реальному повсякденному житті.

Потреба старших дошкільників у спілкуванні з ровесниками, у спільних іграх зумовлює виникнення дитячого співтовариства, в якому однолітки стають цікавими як друзі та ігрові партнери. Власне, у процесі ігрової діяльності максимально розвивається система міжособистісних відносин, взаємних симпатій і прихильностей дітей старшого дошкільного віку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому та більш глибокому дослідженні використання гри як ефективного засобу формування міжособистісних взаємин старших дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/ua//activity/education/56/690/bazovij_komponent-doshkilnoji_osviti_v_ukrajini/.
2. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості / Т. Жижко // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 72 – 73.
3. Комунікативні навички. Матеріал з Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Корчак Я. Правила життя. Педагогіка для дітей и для взрослых [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://modernlib.ru/books/korchak_yanush/pravila_zhizni/read/.
5. Семениченко М. І. Виховання дружніх стосунків у старших дошкільників в ігровій діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/ru/article/vikhovannya-druzhnikh-stosunkiv-u-starshikh-doshki.html>.